

## СХЕМА ПОВНОГО СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ

### ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

Синтаксичний аналіз простого речення передбачає загальну характеристику речення і визначення його структурних компонентів та семантичних особливостей.

1. Записати речення.
2. Визначити предикативний центр, другорядні члени речення та підкреслити їх.
3. Дати загальну характеристику простого речення:
  - a) просте речення;
  - b) за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне, бажальне);
  - c) за інтонацією (емоційно-експресивним забарвленням: окличне, неокличне);
  - d) за характером предикативних відношень (стверджувальне, заперечне: загальнозаперечне, частковозаперечне, стверджувально-заперечне);
  - e) за членованістю: членоване чи нечленоване (за способом вираження предикативності в реченні та можливістю членування – односкладне, двоскладне, нечленоване); якщо односкладне, то: особове (означено-, неозначено- чи узагальнено-особове); безособове; інфінітивне; генітивне; номінативне; вокативне);
  - f) за поширеністю: поширене чи непоширене (якщо поширене, то якими компонентами: прислівними поширювачами (другорядними членами) чи причеченневими (детермінантами));
  - g) за наявністю / відсутністю потрібних членів для розкриття його змісту: повне, неповне (контекстуальне, ситуативне, еліптичне; парцельоване, присьднувальна конструкція);
  - h) за ускладненістю структури (неускладнене, ускладнене: однорідними членами речення, звертаннями, відокремленими членами речення, вставними або вставленими конструкціями; уточнювальними членами).

II. Назвати предикативну основу, указати прислівні та детермінантні поширювачі.

Схарактеризувати головні члени:

- a) *підмет* –
  - 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений);
  - 2) за морфологічним вираженням;
  - 3) за місцем розташування щодо присудка (препозиційний/ постпозиційний);
- б) *присудок* –
  - 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), подвійний (дуплексив), складений (дієслівний чи іменний), складний (три- чи багатокомпонентний));
  - 2) за морфологічним вираженням;
  - 3) за місцем розташування щодо підмета (препозиційний/ постпозиційний);
  - 4) за типом синтаксичного зв'язку з підметом (координація, співв'яз (співположення), тяжіння);
- в) головний член односкладного речення –

- 1) за структурою (простий (неускладнений чи ускладнений), складений);
- 2) за морфологічним вираженням.

III. Схарактеризувати прислівні та детермінантні другорядні члени:

г) додаток –

- 1) за структурою (простий чи складений);
- 2) за морфологічним вираженням;
- 3) за місцем розташування щодо головного компонента (препозиційний/ постпозиційний);
- 4) за формою підрядного зв'язку;
- 5) прямий чи непрямий;

г) означення –

- 1) за поширеністю (поширене чи непоширене);
- 2) за морфологічним вираженням;
- 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента

(препозиційне/

постпозиційне);

- 4) за формою підрядного зв'язку;

- 5) за узгодженістю/ неузгодженістю з головним компонентом (узгоджене чи

неузгоджене);

д) прикладка –

- 1) за поширеністю (поширена чи непоширена);

- 2) за морфологічним вираженням;

- 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента

(препозиційна/

постпозиційна);

- 4) за формою підрядного зв'язку;

е) обставина –

- 1) за поширеністю (поширена чи непоширена);

- 2) за морфологічним вираженням;

- 3) за місцем розташування щодо означуваного (головного) компонента

(препозиційна/

постпозиційна);

- 4) за формою підрядного зв'язку;

- 5) за значенням;

є) детермінант –

- 1) за поширеністю (поширений чи непоширений);

- 2) за морфологічним вираженням;

- 3) за місцем розташування у реченні;

- 4) за типом синтаксичного зв'язку;

- 5) за значенням.

Якщо просте речення ускладненого типу, то ускладнювальні компоненти аналізують за такою схемою:

- а) *однорідні члени* – 1) вказати кількість рядів, схарактеризувати їх за відкритістю / закритістю; 2) встановити синтаксичну функцію однорідних членів; 3) за структурою; 4) за морфологічним вираженням; 5) за поширеністю; 6) за місцем розташування щодо означуваного компонента (назвати його, якщо це узагальнювальний елемент, то вказати, яке поняття означає (широке родове, найближче родове, ціле стосовно до його складників); 7) за типом синтаксичного зв'язку з означуваним компонентом і між собою; 8) за семантико-синтаксичними відношеннями між членами ряду;

б) *відокремлені члени* – 1) за поширеністю; 2) за місцем розташування щодо головного компонента (препозиційний / постпозиційний); 3) за морфологічним вираженням; 4) за типом синтаксичного зв'язку з опорним компонентом; 5) назвати умови і засоби відокремлення;

в) *уточнювальні члени* – 1) за поширеністю; 2) за місцем розташування у реченні (назвати і вказати, яке поняття він конкретизує); 3) за морфологічним вираженням; 4) за типом синтаксичного зв'язку з опорним компонентом;

г) *вставні і вставлені компоненти* – 1) за структурою (за обсягом); 2) за значенням; 3) за способом введення в основне речення (сполучниковий чи безсполучниковий); 4) за місцем розташування в реченні; 5) за типом синтаксичного зв'язку;

г) *звертання* – 1) за структурою; 2) за емоційним забарвленням; 3) за способом вираження; 4) за поширеністю; 5) за місцем розташування у реченні; 6) за типом синтаксичного зв'язку.

## **Тема: ПОНЯТТЯ ПРО ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ. ПОНЯТТЯ ПРО РЕЧЕННЯ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ**

### ***Самостійна робота до тематичного блоку***

### ***„Просте ускладнене речення. Речення з однорідними членами ”***

### **Самостійна робота під керівництвом викладача**

1. Опрацювати посібник Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення: Навч. посібник для студентів філологічних факультетів ун-тів та пед. ін-тів. Харків : Вид-во «Основа», 1992. С. 57–64. Відтворити «Опорні схеми й таблиці» у зошиті для самостійної роботи.
2. Складіть алгоритм уживання розділових знаків у реченнях із однорідними членами та реченнях із узагальнюючими словами при однорідних членах.

### ***Самостійна робота студента***

**I.** Опрацювання теоретичних питань та запитань та завдань для самоконтролю.

**II.** Вправи для самостійного опрацювання:

Виконати завдання I, II, III за працею Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. С. 75.

*Література:*

## I. Вузівські підручники, посібники тощо.

1. Белошапкова В.А. Современный русский язык. Синтаксис. Москва: Высшая школа, 1977.
2. Вихованець І.Р. та ін. Граматика української мови. К. : Рад. школа, 1982. 206 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник для студентів філологічних факультетів вищ. навч. закладів. К. : Либідь, 1993. 368 с.
4. Волох О.Т. та ін. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис. 2-е вид., перероб. і доп. К. : Вища школа, 1989. 334 с.
5. Єрмоленко С. І. Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах: автореф. на здобуття наук. ступеня кандидата педагогічних наук: спец. спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2009. 25 с.
6. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. С. 64, 67–69.
7. Кулик Б. М. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис. II ч. К., 1965.
8. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення: Навч. посібник для студентів філологічних факультетів ун-тів та пед. ін-тів. Харків : Вид-во «Основа», 1992. С. 57–64.
9. Синтаксис словосполучення і простого речення. К.: Наукова думка, 1975.
10. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. К.: Вища школа, 1994. С 296–319.
11. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис // За заг. редакцією І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972.
12. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис // За ред. О.Д.Пономаріва. К.: Либідь, 1994.
13. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищ. навч. закладів освіти. К. : Академія, 2004. С. 150-160.

## II. Додаткові джерела:

1. Кадомцева Л. О. Граматичні форми ускладнення структури простого речення *Українська мова і література в школі*. 1988. № 2. С. 29—33.
2. Кучеренко І. К. Логіко-граматична природа речень з узагальнюючими словами при однорідних членах. *Мовознавство: Науково-теоретичний журнал*. 1977. № 6. С. 3-12.
3. Кучеренко І. К. Логіко-синтаксична природа речень з однорідними членами. *Мовознавство: Науково-теоретичний журнал*. 1976. № 4. С. 56-66.
4. Єрмоленко С. І. Вивчення простих ускладнених речень у вищих навчальних закладах. *Дивослово*. 2003. № 11. С. 54 – 55.
5. Єрмоленко С. І. Синергетика на заняттях із синтаксису у ВНЗ. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 3. С. 49 – 54.

## Література

1. Бондаревська О.Д., Жиглій Н.В. Однорідні і неоднорідні приклади// УМЛШ. – 1981. - № 12.
2. Ващенко О.П. Речення з однорідними іменами. Цикл уроків з теми у 8 класі // Вивч. укр. мову та літер. – 2007. - №2, січень. – С. 15-22.
3. Верготі Л. Узагальнююче слово при однорідних членах речення (нестандартний урок)// Урок української. – 2006. – №7. – С.38-40.
4. Вихованець І.Р. Семантико-синтаксична структура простого ускладненого речення // Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 44-48.
5. Гуйванюк Н.В., Кульбабська О.В. Типологія наукових підходів до вивчення категорій предикації // Мовознавство. – 2008. - №4-5. – С.55-64.

6. Доценко В.В., Махінко О.А. Однорідні члени речення. Інтегрований урок: українська мова, – С. 41.
7. – С. 41.
8. Солдатова Л. Однорідні члени речення// Урок української. – 2003. – №10. – С.40-42..
9. Солдатова Л. Однорідні члени речення// Урок української. – 2003. – №11-12. – С.42-45.
10. Степанюк М. Плани уроків вивчення теми «Речення з однорідними членами» (8 клас) // УМЛШ. – 2003. - №.6. – С. 35-41.
11. Явір В.В. Деякі структурні типи неузгодженого означення// УМЛШ. – 1972. – №7.

## **Запитання та завдання для самоконтролю**

1. Які речення називаються ускладненими?
2. Які основні погляди склалися в мовознавстві на речення з однорідними членами?
3. Дайте визначення однорідних членів речення, назвіть істотні ознаки однорідності.
4. Дайте вузівське та шкільне визначення однорідних членів речення.
5. Наведіть приклади, коли в ролі однорідних членів виступають однойменні частини мови, не однойменні, слова і нерозкладні словосполучення (*записати в зошит*).
6. Назвіть групи сполучників, за допомогою яких з'єднуються в реченні однорідні члени. Перелічіть і охарактеризуйте сполучники кожної групи.
7. Як ступінь прояву якогось явища передається завдяки градаційно-зіставлювальним та градаційно-розділовим відношенням?
8. Визначте замкнені та незамкнені ряди однорідних членів речення. Наведіть приклади.
9. Охарактеризуйте узагальнювальні слова, наведіть приклади.
10. Яким терміном названо речення з однорідними членами в підручнику Слинська І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянської М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. К.: Вища школа, 1994?
11. Дати визначення однорідним та неоднорідним означенням у шкільному курсі. Порівняти вузівське та шкільне визначення..
12. Чи є однорідними такі сполучення слів, як *і сміх і гріх; узяти подивитися; цей ясний (день); дивишся не надивишся; кричить аж заходиться*; виділені слова в реченнях *Ніхто і ніколи не довідається про це. До військкомату зібрали юнаків сімнадцяти-вісімнадцяти років*. Свою відповідь обґрунтуйте.

## **Самостійна робота до теми Вставні**

### **ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ**

#### **ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ**

Виконати завдання 4, 5, 6,7 за працею Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. С. 76.

#### **для самостійного опрацювання**

1. Утворіть речення з такими пропущеними словами і словосполученнями: *значить, може, за словами..., слово честі, нарешті*. Поясніть вживання розділових знаків.

## САМОСТІЙНА РОБОТА

### ТЕМА: РЕЧЕННЯ ЗІ ВСТАВЛЕНИМИ КОНСТРУКЦІЯМИ

#### ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

Виконати вправи

№ 7 за працею Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. С. 76;

№ 143 за Бевзенко С. П. та ін. Сучасна українська мова. Синтаксис: Навч. посіб. / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. К.: Вища шк., 2005. С. 155.

### *Самостійна робота*

#### ТЕМА: ЗВЕРТАННЯ

#### ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ (самостійна)

Виконати запропоновані вправи.

**Вправа 1.** Перепишіть, підкресліть звертання. Визначте, які засоби використано для підсилення їх емоційного забарвлення. Поставте розділові знаки, поясніть їх.

1. Ой хлопчику хороший мій чому ти плачеш? (А. А/.). 2. Знову ластівочко-серце Ти вернулась знов звила В нас під хатою кубельце (Я. 77). 3. Зоре моя вечірняя Зійди над горою Поговорим тихесенько В неволі з тобою (Т. Ш.). 4. Рости моя пташко мій маковий цвіте Розвивайся поки твоє серце не розбите... (71 Я/.). 5. О тату мій моя старенька мати Якби ви тільки знали як я рад Що я живу що йду перемагати Що в армії життя я ваш солдат (Д. Я.). 6. Пусти мене мій батеньку на гори Де ряст весняний золотом жаріє (77. У). 7. Дяка щирая тобі ніченько-чарівниченько Що закрила ти моє личенько (77. У). 8. Спи дитятко сном міцним (А/ Р.). 9. Житечко-жито хто ж тебе косить буде? (А/ С). 10. Спи моя дитино золота Спи моя тривого кароока Спи моя гіллячко голуба... (А/ Вінгр.).

**Вправа 2.** Випишіть із творів художньої літератури (на вибір) 5 речень зі звертанням, яке виконує смислову функцію (називання) і 5 речень зі звертанням, що виконує стилістичну функцію (увираження тексту). Визначте структуру та спосіб морфологічного вираження звертань, поясніть розділові знаки.

**Вправа 3.** Перепишіть, визначте засоби ускладнення простого речення, поставте розділові знаки, поясніть їх уживання.

1. Ваша наукова діяльність судячи з ваших слів спрямована передусім або й винятково на користь. 2. Місце мовби й непоказне під стіною одразу біля дверей але престижне.

3. Взяв путівку глянув недбало кинув. 4. Для нього нічого не має значення крім чергової справи яку повинен вивчити розглянути розплутати довести до логічного кінця (3 те. 77. Загребельного). 5. Ішов неквапно вперед виставивши сонцеві кулясте мудрецьке чоло.

6. Син просто замилювався старим кожним його кроком дужим певним гордовитим. 7. В давні дозаводські часи було кажуть на цьому місці велике село. 8. Вона його відштовхнула

сердито різко обома руками. 9. А перед вікнами за вишняками за Дніпром ніч крізь ніч палахкотить ятрило домен. 10. Все змінилось розрослося переплелось (3 те. О.

Гончара). 11. Нікого тут нема крім мене й господині (А/. Р.). 12. Ця вказівка стосується і літератури і всіх видів мистецтва зокрема народної творчості (А/. Р.). 13. Усі за винятком Бойчука здивовано дивились на свого шкіпера (А/. 77.). 14. Бистра текла по вулицях левадах з піною і аж сичала попід призьбами й сінешніми дверима заливала хліви кошари клуні (О. Довж.). 15. Весно вітре люблю вас гори ріки тучі! Люди люди я ваш брат я для вас рад жити (/ . Ф.).